

NOVI ČLOVEK

Josip Vidmar

»...In v daljni bodočnosti sta že določena čas in ura, ko bo nastopila doba pomladitve.«

Goethe

Prebral sem zanimivo in ljubeznivo, morda za spoznanje nekoliko prisiljeno komedijo romunskega pisatelja Viktorja Eftimiea »Človek, ki je videl smrt«. Njena osnovna misel ni posebno nova, niti ni velika, vendar me je opozorila na neko tendenco v evropski literaturi, ki se že nekaj časa pojavlja dovolj pogosto v raznih nacionalnih literaturah. Nastopa sicer v različnih inačicah, toda tako, da jo pri nekoliko pozornem premisleku zmeraj spet prepoznaviš. In ker se javlja tako, se mi je zazdela nekakšen *signum temporis* in morda celo značilna poteza na podobi bodočega človeka, ki ga ta literatura išče in ustvarja.

Viktor Eftimiu podaja v komediji dremotno malomestno provinco. Življenje se tu prede iz dneva v dan brez pomembnejšega smisla, brez večjih strasti, brez doživljajev, sploh brez vroče človeške iskre. To je životarjenje v mirnem, dolgočasnem, solidnem obilju, v težki in siti udobnosti, ki osebnosti ne daje nobene možnosti za čvrsto dejavnost ali polet. Čustva, ki gibljejo ta svet, so tipično malomeščansko medla, strasti malenkostne, smotri neznatni in vsakdanji, morala tega sveta je povprečna, priučena, toda ljudje so resni, težki, popolnoma pogreznjeni in zgubljeni v realnost življenja.

V ta svet nenadoma plane dogodek in z njim nov človek. Človek popolnoma drugačnega sveta in drugačne naravi: potepuh, popotnik s širnih vzhodnih planjav, brezdomec in siromak. Propal igralec je, napol samomorilec, napol pustolovec, brez ozkih moralnih ali družabnih pomislekov. Človek brez resne in težke sebičnosti, seveda tudi brez vsake prikriti zlobe ali celo podlosti. Nekakšen večni življenjski improvizator, ki se hoče tu in tam mimogrede pobrigati tudi zase; toda lahak in svoboden, kakršen je, pusti tudi to svojo misel in priliko nekako v nemar, kakor je to storil že tolikokrat. Življenje mu je igra

brez računa, razen kolikor račun spada k igri zaradi igre, v kateri pa mu gre predvsem za prikupne usluge drugim. Skratka, lahak, prožen in malce problematično čist človek sredi težke, vsakdanje solidnosti in sitosti v topi, konvencionalni in nekoliko malopridni provinci.

Zakaj je ta prišlec tako različen od sveta, v katerega priroma? Eftimiu odgovarja na to vprašanje z malce patetično simboliko: ker je videl smrt. Češ, kako naj ti bo v življenju sploh še kaj zares važno, vsakdanje resno, če si videl smrt! Kaj naj ti bo vse naše početje pred obličjem smrti? Kaj vse trezne, težke skrbi, kaj slednja malenkostna, toda resno in mučno občutena ambicija meščana? Kdor je videl smrt, je brezbrizen za cenene dobrine življenja in tudi za svojo realno usodo. Lahak je in svoboden. Tako nekako govori Eftimiu, nekoliko patetično sicer spričo tega nepatetičnega junaka, ki je baje res videl smrt, bralcu pa vendar še ostane vprašanje: ali je, kakršen je, ker je videl smrt, ali jo je videl, ker je, kakršen je?

Toda vprašanje tu ni važno, saj ne gre za oceno komedije. Gre za druge stvari. Pri tem potepuhu sem zaradi nekega slovanskega lirizma, ki ga vnaša v igro, nehote pomislil na Ivana Cankarja in na njegove potepuhe ali romarje, od Maksa v »Kralju na Betajnovi« preko Krištofa Kobarja iz »Pohujšanja« do Mrve in Damjana v »Lepi Vidi«. Če človek pregleda moralno skalo Cankarjevih oseb, pride do zaključka, da so to pravzaprav njegove edine pozitivne in človeško globlje figure. In kljub temu, da so bolj tragični in manj ljubeznivi, manj dobrodušni, kakor ta romunski potepuh, so mu v nečem zelo sorodni: svobodni so nasproti življenju, težka in mračna sebičnost v življenje pogreznjenih ljudi jim je tuja, lahki so, čeprav imajo več družbeno moralnega patosa in protesta v srcu, kakor njihov romunski sorodnik. Poleg tega pa so ravno taki izločenci ali izobčenci, ki pravzaprav ne živijo v družbi, ne živijo z družbo, četudi živijo med ljudmi. A so nosilci višje človečnosti.

Slične pojave srečaš tudi pri pisateljih drugih literatur. Na misel mi prihajajo nekatere figure Anatola Francea, ki sicer živijo v popolnoma drugačnem svetu, toda kaj so po bistvu in po družbenem položaju njegovi junaki, kakršna sta na primer abbé Coignard ali »bivši cestinar« Brotteaux? Oba sta malo manj ko potepuha, prisklednika, vsekakor pa sta oba družbeno — deklasiranca. Pri tem pa sta oba nenavadno lahka, svobodna človeka, brez tope resnobe in strahu, polna vedrine in ljubeznive radosti. Zelo sta si v sorodu, če nista sploh eno in isto bitje, saj sta oba duhovita glasnika Franceovega skepticizma in v moralnem pogledu stoičnega, estetskega epikurejstva. Toda po svojem lahkem, zlasti pa svobodnem odnosu do življenja sta hkrati sorodna i Cankarjevim potepuhom i človeku, ki je videl smrt. In tudi

ta dva deklasiranca sta nosilca najžlahtnejše človečnosti, ki je Anatole France v družbi in pri polno vrednih članih družbe ni mogel najti.

Podobna znana literarna osebnost je Hamsunov potepuh Avgust, spet izločenec in spet najpozitivnejši tvorni element življenja s posebno nordijsko, nekoliko misteriozno problematiko. In v angleški literaturi najdeš celo pri piscu, kakršen je Galsworthy, daljne sorodnike teh potepuhov in deklasirancev. V ozkosrčni, avtomatizirani, toda dostojanstveni in tehtni družbi Forsytov srečaš poleg simbolične Irene samo dva živa, sveža, neposredna človeka, ki tudi oba stopita Ireni, lepoti tedaj, zelo blizu. To sta njen prvi ljubi arhitekt Bosinney in mladi Jolyon, ki sta oba izobčenca ali vsaj tujca v tej umirjeni, lastninski, meščanski družbi iz časov kraljice Viktorije. Oba sta prelahka, presvobodna zanjo in sta človeka z zdravim, vedrim srcem.

Primerov, ki bi se v bistvenih potezah skladali z opisanimi, bi lahko naštel več, kot sem jih. Kaj je njihov smisel? Kaj naj pomeni dejstvo, da mora pisec, ki hoče v nekem delu pokazati nekoliko bolj človeškega človeka, kot je povprečnost, da ga mora iskati takorekoč izven družbe, med potepuhi, izločenci ali vsaj outsiderji? Ali to dejstvo nič ne pomeni za družbo? Ali ni to vendarle neka težka ocena in kritika družbe? Mislim, da vsekakor. Smešno bi bilo, razlagati si to ponavljajoče se dejstvo samo z romantičnostjo, s težnjo pisateljev po senzaciji, četudi je v tem ali onem primeru vpliv bosjakov Maksima Gorkega očiten. Sicer pa je pri Gorkem samem stvar v bistvu ista. In dejstvo, da se ti »pozitivni« izločenci pojavljajo že dobrega pol stoletja v vseh literaturah našega kulturnega sveta, govori dovolj določno o bolezni družbe v tej kulturni celoti. To je diskretno svarilo literature in njen protest, izrečen v posebni obliki, ki pa zato ni nič manj določen in intenziven. Družba ne rodi več svobodnih, lahkih, vedrih ljudi zdravega srca. Ti živijo same še izven njenih meja. Tako govori literatura samo na človeški osnovi in brez slehernega konkretnega programa že desetletja in njeno opozorilo je nedvomno *signum temporis*.

Seveda bi bilo napak razumeti jo preveč doslovno. Konkretno oblike, ki jih daje svojim pozitivnim osebam, so nevažne. Ne gre za to, da so ti ljudje bosjaki ali potepuhi ali brezposelni intelektualci, ali kar že so, gre za to, da živijo in morajo živeti izven družbe, gre pa tudi za njihove moralne like, za nauk njih človečnosti. Kaj govori ta? Ne vdajajte se prerեսno življenju, ne verjemite mu, da je tako brezupno važno in živeli boste laže in lepše, vsi bomo živeli lepše in laže. Ne bodite tako težko zaskrbljeni zase za svojo bodočnost. Bodite kakor mi, svobodni sami v sebi in svetli; lahki, a ne moralno lahkomišelní ali brezbrizni; bodri, ne da bi bili površni. Vaša pogreznjenost v namiš-

ljeno resnobo življenja je mučna, dela vas grde, včasih tudi nečloveške, a tudi nevesele, nesproščene, omejeno sebične. Tako nekako govori nauk teh radostnih samotarjev. In ta nauk je važen, zdrav in odrešilen.

Pogosto sem premišljal o človeku bodočnosti, o človeku tistih časov, ko bo na svetu zavladal red, h kateremu danes zavedno ali nezavedno že stremi vse zdravo človeštvo. Ko bo ta red utrjen in izveden do kraja, kakšen vpliv bo imela nova družba na človekovo duševnost? Zmeraj se mi je zdelo, da bodo spremembe v človekovi notranjosti ogromne. Če odvzameš človeku mračno skrb za bodočnost, zlasti za starost, skrb za golo eksistenco, in to enkrat za vselej, kakšno olajšanje za vso njegovo dušo! Kakšna omejitev divje in trde sebičnosti, s kakršno se danes ljudje bore za obstoj. In če vrhu tega z odpravo privatne lastnine v širšem pomenu besede izpodrežeš v človeštvu korenine sebičnosti in sleherni možnosti izkoriščanja sočloveka, kam se bodo obrnile številne neugnane energije, ki živijo v človeškem rodu; v kakšne višje pojave se bodo prelile, kako in v čem se bodo izživiljale? Prav gotovo je, da bo življenje tedaj lahkotnejše, rekel bi, bolj brezosebno in v višjem smislu bolj osebno, na vsak način pa bo manj obremenjeno s topo sebičnostjo. Ljudje bodo mnogo bolj lahki, svobodni, kakor so danes; nujno je, da bodo morali biti taki, in prepričan sem, da se bodo s priznanjem in z ganotjem spominjali vedrih izločencev v literaturi, o katerih razmišljam; čutili bodo sorodstvo z njenimi potepuhi in z njenim človekom, ki je videl smrt. In zavedeli se bodo, da je literatura po svoji poti, brez programa, samo s čutom srca in iz skrbi njenih tvorcev za človekovo podobo pripravljala bodro življenje, ki ga bodo sami živeli.

1940